

Historie Nieuw Amsterdam - Veenoord en het Amsterdamse Veld tot en met 1883.

Inleiding.

Ter gelegenheid van het 100 en 125-jarig bestaan (1962 en 1987) zijn gedenkboeken uitgegeven, waarin een groot deel van de wordingsgeschiedenis is verwoord.

In de 90-er jaren en in het begin van de 21^e eeuw heeft mr. drs. Wim Visscher een aantal boeken geschreven welke dieper ingaan op de ontstaansgeschiedenis van deze streek in relatie tot de turfwinning en bijkomende effecten hiervan. In de nu bestaande literatuur van deze streek kan men een goed beeld vormen hoe een en ander zich heeft ontwikkeld. Waar gesproken wordt over woningbouw en ligging van gronden blijft het echter bij een globale omschrijving. Een duidelijk beeld in de vorm van een kaart met een relatie tot de huidige topografie ontbreekt.

De meeste gegevens die nodig zijn om zo'n kaart te maken zijn te vinden in de archieven van het kadaster. Een bron die steeds meer wordt gebruikt voor historisch onderzoek.

Voor mij de aanleiding om als oud Nieuw Amsterdammer en als gepensioneerd landmeter van het kadaster hieraan invulling te geven.

In principe is het mogelijk om van elk perceel en van elk gebouw de eigendom in de loop der jaren te reconstrueren vanaf de invoering van het kadaster in 1832. Het gebied Nieuw Amsterdam / Veenoord / Amsterdamse Veld is pas na 1850 tot ontwikkeling gekomen, zodat het kadaster in principe alle gegevens in huis moet hebben. Althans wat betreft de eigendom en mogelijke andere zakelijke rechten welke op de percelen rusten. Bewoners van huizen en gebruikers van gronden kan men niet vinden in de kadastrale administratie. Vanaf 1848 zijn de gemeenten verplicht om een burgerlijke stand bij te houden en de gemeenten hebben per adres de gegevens van de personen bijgehouden die op een bepaald adres hebben gewoond, inclusief geboortedatum, datum van aankomst en vertrek. Men moet dan wel beschikken over een kaart met de huisnummering binnen de gemeente. Deze huisnummering is nogal eens vernieuwd. Problemen zijn dus niet uitgesloten.

Een kaart met alleen de eerste eigendomssituatie en de eerst gebouwde woningen is op zich wel aardig, maar mooier is wanneer een aantal jaren in beeld kan worden gebracht opdat men een visueel beeld krijgt van de ontwikkeling. De hoeveelheid werk die dit met zich mee brengt beperkt echter het aantal jaren dat redelijkerwijs in beeld kan worden gebracht. Ook zijn vele mutaties in de eigendom alleen voor specifieke geïnteresseerden van belang. Daarom is een keuze gemaakt uit de beschikbare gegevens.

Als hoofddoel is gekozen voor de eigendom van de percelen waarop een woning of bedrijfsgebouw voorkomt. Later kan men dan hierbij de feitelijke bewoners zoeken. Als laatste jaar is gekozen voor 1885. Dan heeft het kadaster de metingen tot 1884 verwerkt, zodat we een beeld hebben van de situatie 1883, het jaar waarin Vincent van Gogh een bezoek bracht aan deze streek. Men krijgt dan een indruk van de terreinsituatie qua eigendom en bebouwing, een situatie die ook Vincent van Gogh gezien heeft en hem heeft doen besluiten om bepaalde situaties vast te leggen door hiervan tekeningen of schilderijen te maken. Die tekeningen en schilderijen zijn nu wereldberoemd, maar hebben ook geleid tot een beeldvorming bij het publiek dat men hier, in zuidoost Drenthe, leefde onder zeer armoedige omstandigheden en er grote achterstanden waren in sociaal opzicht. Dat was zeker waar wat de bewoners van de keten en hutten betreft, paupers, die een graantje hoopten mee te pikken van de welvaart die hier zou gaan verrijzen. Maar die paupers waren er ook in de steden en stadjes elders in het land.

De tekeningen en schilderijen van Vincent van Gogh zijn niet representatief voor de totale infrastructuur en bebouwing in 1883 in dit deel van zuidoost Drenthe. Alleen het schilderij van de brug op de scheiding van de oude gemeenten Emmen en Sleen met de boerderijen aan de overkant is representatief. De keten en hutten welke door hem zijn afgebeeld waren er wel en zijn door de landmeters die hier tot 1883 de metingen hebben verricht, vermeld op het veldwerk. De hutten werden niet afgebeeld op de kadastrale kaart vanwege het feit dat deze niet als belastbaar werden aangemerkt. De meeste hutten kwamen voor op de percelen van Gratama, ten westen van de Schooldijk, in het veld tussen Herendijk en Wilhelmsoord en langs de gemeentegrens met Schoonebeek, vanaf de huidige Beekweg tot aan de grens met Duitsland. Van Gogh laat zijn schoonheid van het leven zien. De landmeter de harde waarde voor 's rijks schatkist.

Dat dit gebied een geheel andere werkelijkheid had laten de kaarten zien die van dit gebied zijn gemaakt vanaf ongeveer 1850. Een compilatie hiervan, samengevat in enkele delen, met als uitgangspunt voor elk deel een bijzondere gebeurtenis, vindt u na de hieronder vermelde korte samenvatting van het tot stand komen van de kadastrale kaarten, het archief en de kwaliteit hiervan.

De eerste grootschalige kaarten, vervaardigd door landmeters van het kadaster ter vastlegging van de belastbare eigendom.

Na de invoering van het kadaster in Nederland in 1812, is het land opgemeten en in kaart gebracht. De werkzaamheden zijn omstreeks 1820/1830 afgerond en het hele veengebied van zuidoost Drenthe, met als eigenaar de markgenoten van Noord- en Zuid Barge, is gekadastraerd in sectie D. Het was feitelijk niet de eerste meting van dit gebied. In de Franse tijd zijn ook al kaarten op perceelsniveau vervaardigd. Het huidige gebied Nieuw Amsterdam ten zuiden van de Heerendijk en het Amsterdamse Veld, was voor 1850 één perceel. Veenoord behoorde aan de Ermer boeren en was al in lange slagen verkaveld vanaf Ermerveen tot aan de grens met Dalen. De lange turfslagen en de lange boekweitslagen.

Het Bargererfscheidenveen (benoorden de Heerendijk) was in 1840 opgedeeld bij de markescheiding van de Barger boeren, ingemeten en op een aparte kaart afgebeeld.

Toen na 1850 duidelijk werd dat nieuwe veenkolonies zouden ontstaan heeft het kadaster besloten om voor dit gebied nieuwe kaarten te maken op de schaal 1 á 2500. In eerste instantie binnen de bestaande sectie D met een nieuw blad 24 voor het Amsterdamsche Veld. De eerste woningen staan hierop afgebeeld. In 1860 echter werd besloten om nieuwe secties te maken. Sectie G voor het Bumaveen en sectie H voor Nieuw Amsterdam (Het Amsterdamsche Veld). De metingen van de eerste verdeling van de eigendom is in deze secties afgebeeld.

De scheiding met de gemeente Dalen (nu Schoonebeek) was op de kadastrale kaart van Emmen sectie D provisorisch aangegeven met een rechte lijn, beginnend met het stukje rechte gemeentegrens wat tot voor de gemeentelijke herindeling nog bestond tussen de Dennenakker en de Zandpol en dan loodrecht op de Hannoversche (Duitse) grens. Dit kwam door een geschil tussen de Barger en de Schoonebeker boeren omtrent het juiste verloop van de scheiding.

(Zie het gedenboek 100 jaar Nieuw Amsterdam Veenoord. Op het kaartje op blz. 14 staat deze provisorische grens aangegeven. De 2^e rechte lijn van onderen.)

Er liep een stroompje (de Bargerbeek) vanuit de venen bij het huidige Erica naar het Schoonebekerdiep, waar het in uitmondde ongeveer bij de huidige grensovergang naar Emlichheim. Erica ligt op de uitlopers van de Hondsrug en het is zeer waarschijnlijk dat het voetpad van Barge naar Schoonebeek, welke volgens de geschiedschrijving aanwezig was en liep over een hoogte welke men de Hankenberg noemde, van Schoonebeek, langs het beekje, over de Hankenberg en via de zandopduikingen bij Erica, naar Zuid Barge. Een pad dat zeker gebruikt zal zijn door de schaapherders van de boeren uit beide plaatsen, waarbij de beek dan als drinkplaats voor mens en dier diende. Het beekje is nog gedeeltelijk in het terrein aanwezig. Daar waar de boeren van beide dorpen bij elkaar komen ontstaat al gauw een geschil over het gebruik van de grond en daarmee over het eigendom. Dit geschil, ontstaan in 1811 is pas opgelost in 1845, met het graven van een scheidingsloot tussen de gemeenten Emmen en Dalen.

Bij Koninklijk Besluit van 17 mei 1847 is deze grens van kracht geworden en heeft de gemeente Emmen een groot stuk erbij gekregen. Het perceel gemeente Emmen sectie D 2338 ter grootte van 12310 ha 96 roe en 20 el is vergroot met de percelen gemeente Dalen sectie F nrs. 213, 251 en 1619 en sectie G nr. 604. De markgenoten van Noord en Zuid Barge kregen het nieuw ontstane perceel gemeente Emmen sectie D nr. 2379 op naam met een grootte van 14359 ha 53 roe en 80 el.

Het kadaster is door Napoleon in Nederland ingesteld naar Frans voorbeeld, met het doel om een juist inzicht te krijgen in de grootte en aard van ieders bezit, om daarmee de belastinginkomsten te vergroten. Markegronden waren gemeenschappelijk bezit, moeilijk aan te slaan voor belastingen en de vrije ontwikkeling van individuele bedrijven werd belemmerd. Daarom heeft de centrale overheid destijds een wet gemaakt die voorschreef dat al het ongescheiden bezit moest worden gescheiden.

Maar ook markgenoten zelf ondervonden de belemmeringen en zo hadden de markgenoten van Weerdinge al in 1774 hun onverdeelde gronden gescheiden.

In 1840 besloten de markgenoten van Noord- en Zuid Barge om het noordwestelijk deel van de markegronden te verdelen. Het Barger Erfscheidenveen was het resultaat. Het gebied tussen de grens met de gemeente Sleen, de Heerendijk, de huidige Dikkewijk en Willemsoord werd vastgelegd op de kadastrale kaarten sectie D bladen 13 en 14. De metingen van deze kaarten zijn bewaard gebleven.

Op 28 juni 1851 gaan de markgenoten van Barge een overeenkomst aan voor de verkoop van ruim 2256 ha veen aan de Drentsche Landontginnings Maatschappij welke was opgericht op 21 oktober 1850 te Amsterdam. Tevens op dezelfde datum een overeenkomst met de Drentsche Kanaal Maatschappij, opgericht op 24 oktober 1850 te Amsterdam, voor de afstand van een strook veen ter breedte van 200 ellen vanaf de Ermer markescheiding tot aan de Hannoversche grens en een strook van 200 ellen tot aan het veen wat aan Meinesz was verkocht. De notariële akte van deze overeenkomst is overgeschreven bij het kadaster te Assen in deel 117 volgnummer 88.

Voor de ontginning van de veengronden was het noodzakelijk de Hoogeveense Vaart door te trekken. Hiermee is begonnen in 1857 en in 1860 bereikte men de Barger venen.

Om het veen te kunnen vergraven moet het worden drooggelegd. Begonnen is met het graven van sloten op de grenzen van het door de DLM gekochte, te weten, de grens met de gemeente Dalen (later Schoonebeek) en de Amsterdamse Raai. (De zuidgrens van de huidige Zwarteweg verlengd tot aan de Duitse grens, op een aantal kaarten ook als Noordersloot aangegeven). Het graven van deze sloten is begonnen in 1852 en was in 1860 zeker gereed toen de Verlengde Hoogeveense Vaart de grens tussen de gemeenten Emmen en Sleen had bereikt.

Op 28 mei 1861 besluiten de markgenoten van Barge om het westelijk gedeelte van de markegronden, voorzover niet verkocht, te scheiden. De landmeter Jan Rigterink van Oosterhesselen had hiervoor een plan van veenaanleg gemaakt waarbij het gebied werd opgedeeld in 12 blokken en 358 percelen. Het 8^e blok werd in z'n geheel afgestaan aan de Drentse Kanaal Maatschappij.

Op 18 februari 1862 vindt er een verkoop/veiling door de DKM van gronden plaats, gelegen aan de Zijtak, ter bevordering van de veenexploitatie. Deze eigendomssituatie heb ik eerder op deze website gepubliceerd en wordt nu, januari 2006, vervangen door een historisch overzicht vanaf 1850 tot en met 1883.

De aanleiding tot de kadastrale metingen van 1861/1862.

Wanneer percelen grond worden verkocht en het betreft geen perceel waarvan de begrenzing al eerder door het kadaster is gemeten en ook wanneer woningen zijn gebouwd is het gebruikelijk, dat de nieuw ontstane eigendomsgrenzen en gebouwen worden opgemeten door de landmeter van het kadaster. Om de juiste grens te kunnen meten schrijft hij de betrokken personen aan met het verzoek hem op een bepaalde dag in het terrein de nieuwe grenzen aan te wijzen welke dan deugdelijk afgepaald moeten zijn. Daarna gaat hij over tot meting van de nieuwe situatie.

Het ontstaan van de vele percelen als gevolg van voormelde overdrachten en het feit dat de verlenging van de Hoogeveense Vaart inmiddels al was gevorderd tot in de Barger venen, was kennelijk voor het kadaster de aanleiding om over te gaan tot het vervaardigen van nieuwe grootschalige kaarten van dit gebied, ter vastlegging en afbeelding van de nieuwe eigendommen.

De metingen zijn in 1861/1862 uitgevoerd waarbij vooraf in het terrein een heel stelsel van vaste meetpunten is gemaakt van waaruit meetlijnen konden worden gemaakt waaraan dan de nieuwe grenzen, woningen en alle andere topografie waarvan de landmeter vond dat het belangrijk was om op de kaart af te beelden of als meetgegeven te bewaren, konden worden vastgelegd.

De belangrijkheid werd voornamelijk bepaald door de waarde die de grond of woning had op basis van de wet op de Grondbelasting. Behalve de namen van de nieuwe eigenaren vermeldde hij ook de cultuurtoestand van de grond. Bouwland had een hogere belastingwaarde dan b.v. woeste grond. En een stenen woning had meer waarde dan een houten keet. De aanwezige keten en hutten zijn destijds alle op het veldwerk vermeld en van de hutten zijn ook een aantal ingemeten, maar niet op de kaarten afgebeeld, omdat aan deze toch geen belastbare waarde werd toegekend.

Normaal deed de landmeter destijds 1 x per jaar een ronde door de gemeente om de wijzigingen in de eigendom te meten, maar in dit veengebied was tot mei 1861 niet veel te meten. Alleen de woningen aan de 4^e weg en de kwestie omtrent de gemeentegrens waren aanleiding geweest om rond 1854 metingen uit te voeren en toe te passen in de (oude) sectie D. Deze metingen zijn niet bewaard gebleven, maar waarschijnlijk zijn de uitkomsten verwerkt in de meetgegevens van 1862, waarbij de nieuwe secties G en H zijn ontstaan. De metingen 1862 zijn bewaard gebleven en gebruikt voor het samenstellen van de kaartjes met de eigendomssituatie van dit gebied zoals die was in 1862.

Twee nieuwe kadastrale secties zijn gevormd, sectie G en sectie H, voor dit gebied de bladen G 11 t/m 14 en H 1 en H 2. Het Amsterdamse Veld liep door tot de Duitse grens met als laatste blad H10.

Van de metingen tot 1868 ontbreken een aantal. Van wat wel bewaard is gebleven is veel in slechte staat en vaak maken beschadigingen de resultaten onleesbaar. Maar er zijn voldoende gegevens over om de kaarten samen te stellen die u in de volgende delen kunt vinden.

Literatuur over de historie van Nieuw Amsterdam en omgeving:

Gedenkboek 100 jaar Nieuw Amsterdam / Veenoord door P. van der Woude; uitgave 1960 Stichting Herdenking.....

Gedenkboek 125 jaar; Tweelingdorp aan de Vaart door Sietse van der Hoek; uitgave 1985 Stichting Herdenking.....

Rond de Runde. Turf, kunstmest en elektriciteit. Triptiek van de turfindustrie. Mr. Drs. Wim Visser. Educatieve Uitgeverij BQ Montfoort 1997.

Amsterdam, Nieuw Amsterdam, New York; Samenhangen en verbanden door mr. drs. W. Visscher; Uitgave 2000..

Bumaveen. Nieuw Amsterdam-Veenoord; Geschiedenis van het tweelingdorp door Visscher voornoemd; Uitgave 2001

Drenthe-Parijs, sporen met de Drentse turfexpres naar Parijs, 1850-1900 door Visscher voornoemd; Uigave 2004 H&K Gouda.

Schoonebeek, olierijk in zuidoost Drenthe door H.J. de Jong; Uitgave 1986 Stichting Het Drentse Boek.....

Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe; redactie M.W.Gerding e.a. Uitgave 1989 Gemeente Emmen...

In deze boeken vindt u meer verwijzingen naar publicaties die betrekking hebben op dit gebied.

Huis ter Heide, 2002

Anne Post

Update Norg, 26-07-2017.